

ԴԻՏԸԿ ԲԻԲՂԱՆԴԵԱՆ

Պատմութի քաղաքական ու պատերազմական, բանասիրական ու եկեղեցական գիտլածներու, որ հիմնական առեներս կըլան աշխրբիս վրայ.

Բաժնըլած է ըստ հարկի ժամանակագրութի, որ իբր պարեգրութիմնէ
դարձան.

I 8 I 2

Բամբն տամըհինի որը հեղմը կըտպի:

Աշխատութիւն 'Է Է. Գրիգոր Սեդրէ Սապարաճեան կտտանհնուարտեցւոյ
որ 'Է Միլիթարեան միաբանից.

ԴԱԱՆՍ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

ԴԱԼՆԻՏԻԿ

ԱՌ ՊԵՐՃԱՊԱՅԾԱՌ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱԽՈՐՀ

ՄԻԱԲԱՆ ՊԱՐՈՆԱՅՍ:

ԵՆԾԲԱՐԻՈՅՈՒ ՀԱՏ ՀԱՅՈՒ ԴԵՄ

դիող ու արգելող կրթայինք մենք, թէ որ աս ձեր Աշուճակաճու-
թեան մէկ խնդիրքը, ով Պարոններ՝ չըլտելու զարնէինք, ու վար
դեմէնք: Բանի որ մշտնաւ կը յայ աս ուղածնիդ, ու քանի որ
կըմամանք անոր մէջը եղած ու շտեմարանեալ բարու թիւններուն վրայ, չենք կըշա-
շար արմնաւոր: ու կըլնդրենք ու կըլնտուենք իմանալ, թէ ինչէն աս ուսումնասի-
րութե կըաղը առաջի վաւեր ու բոլորեքեք ձեր բարեկարգման մէջ՝ որով հէմ կը-
տաքնաք, ու հէմ տաքցընել կուղեք ամեն մարդ՝ որ ձեր աղբին մէջ են, որ հիւսկնէ
ձեր անուանը վրայ մայրելովն կընային, ու պիտի ալ առանց մոռնալու նային:

Մէկ հոգի սորվելու հալէս ունի, մէկ հոգի սորվցնելու հալէս ընող, ամեն ա-
տեն տեսնուր է որ, շատ չեն երթար կըմարին, մենմ օգուտմը հասարակաց ու հայ-
րենեայ՝ չեն կըցեր ընել. ամա շատ հոգի մէկ տեղ հալէս ունեցողներ՝ սորվելու, ու
խելքը սորվածներ, ու սորվցնելու հալէսըներ որ մէկ տեղ դալու ըլլանէ՝ իշտ
ան կըլլայ տեսան, ու օգտակար հասարակաց: Վն զի երկու դիպք իրար միմեարե-
լով, իրար գրկելով, ու իրարով օգտելով, մէկ տեղ միացած ամուր բանը կըլլան ու
կերթան յաղողութե: Ինչքն ատենն պէրի սորվցնողներու միաբանութիւն ազգին մէջ
կար, չէր պակսիր, ամա կըպակսէր ճմարիտ ու սրտանց սորվող, ու հաստատուն աշ-
կերա սորվելու: հիմայ դահութե այ՝ ան ալ երեցաւ, որ է աշուճական Պարոնացդ
միաբանութիւն:

Ու առաջին խնդիրքիդ մեզմէն ան կըդնէք, որովոր կըցնէք՝ ու կիմացընէք ձեր
իմաստութե ճամբան ելլելու զի: Չէրէմ ձեր ընդաբայ մտաց արթնութեք տեսնե-
լով՝ որ դիմական աղբեր, ու ուսման ետեւէ ընկող միաբանութիւններ՝ կըտպեն դուրս
կըհաննէ թուղթ թուղթ, ինչոր նոր նոր ատեններս կըլլայ բոլոր աշխարհի վրայ
շարթէ շարթէ, ամեն ամա: ու ատմ բոլոր ժողովրդեան կիմացընեն ամեն բան:
որմը կըտոր կըտոր կարգաւոր, նստած տեղերին աշխարհիս չորս գին ինչ եղածը չէ-
ղածը կիման կըքսանուն, մշտնաւ կըբացվի, ինչքն կըբացվի, չէրանն կըշարթի, ին-
րաթմանին անուը կըլլայ ընկելութե մէջ, մարդու մէջ վերջապէս՝ մարդ կերեւան
իշտէ աս բանէս բարի նախանձ շարթելով, որ մեր աղբը (այ փառք) բնութե ուսման
ու գիտութե շատ յարմար՝ մարդ ըլլալու շորհք ունի, բայց աս միջոցներս ինչան հի-
մայ՝ ի դորմ չի գրկելով՝ աս պակասութե հալէսը միաբանութիւն, գրեթէ խափան
ված, երեսի վրայ մնացերէ՝ աս անգին բնաւորութիւն: Աւտի առաջի բաղմութիւն
հիմայ մէկ տեղ եկաք, ու կըյորդորէք ու կըյորացընէք մեր ձեռքը ի դորմ որ հա-
տարակաց բարեղն համար, մեր ազգին մէջ ալ այսպէս խաղարի թղթեր հանէնք՝ ու
զբօնցընելով կըթէնք սորվցնէնք: ու աս որովհետե այսքան օգտակար ու բարի խնդիրք
մենն, աշխատանքը նայելով եւ կենալ չեկընար ըլլալ, ուստի սիրով վրանիս կառնէնք
աս Հրամանցներդ բազմանքը կատարելու:

Բայց մէկ բանը կըտեսնէք ով աշուճական Պարոններ, որ աս խնդրածնիդ մէկ
հետաքրքրական բանը ըլլալով, պաղտինն գիմայ՝ որ չեն գիտեր ու չեն հասկցեր թէ
մարդու բնութե պղտորակ աշխարհին մէջ, ինչէր ինչէր ատեղծեր է ամ, ու ինչէր կան-
ու կըլլան հոն, իրենց ապի մէկ պօշ պարտալ բանի կերեւայ ու անօգուտ կըբեւեն
աս մեր աշխատանքը ձեր սիրոյն համար: Իշտ ամեն մարդ գիտէ, ու ամեն մարդ
ինքի սրտին մէջ կըպայ կիմանայ՝ որ սրտին մէջ մէկ հետաքրքրութե բնութիւն ու-
նի, ծածուկ մածուկ բաներ որ կըկասկածի՝ կուղե իմանալ որ սիրտը
հանգի: Ու աս չէ թէ մենմ ու ինչքն հասած մարդկան սրտին մէջ, այլ նաեւ ման-
րիկ

ընկ սղտիկ տղոց սըրտին մէջը պիլէ՝ աչքի առջև տմմէն օր կըտանկեղ՝ որ կայ • որ հեմմէն աչքին կըբայցի շիբայցիոր ձեռքին կըբարձեն, ոտքին բայցի կէլէն ամմէն բան կըխառնեն, ինչ որ կըտանկեն ձեռք կըբոկնցընեն, քովերն բանը ընես, ու մա- նաւանդ որ իրենցով ծածուկ ուղեանէ ընէ, ինչպէս աչքին կըտանկեն, տկարներն կը- սրեն որ իմանան : Իրտէս աս հետաքրքրութիւն մարդս սովորաբար մենմալով՝ հետը կը- մենծնայ, որ խէլքնալ մենծնայ, ու իր հասակին արժանի մարդ ըսվի • Թէ որ չէնէ մենծ՝ կի՛մ ձերմակ ծորձօթալ ըլլայ, իրօք սղտիկ տղայմընէ • Դիտե՛նք որ ձեռք մէկ սոջ սլարայ բան մը մարդուս օտարին մէջ չխտեղծեց չիտնկեց, ամա մարդս ինչպէս ամմէն բան, կրնայ առնել ու ի չարն գործածել, այսպէս ալ աս հետաքրքրութիւն իր բնուիւր, որ մարդուս իբր ձեռքէն բանօղ ժուռ անցնող ծառայմնէ արվեր ձեռք, կրնայ անի առնել քաշել ի չարն գործածել • ու որչափ ի բարին գործածելով կրնարնէ իմաստանալ ու հմանալ, անչափ ի չարն գործածելով՝ վատ ու ստատայ մը կըլլայ :

Աս Դիտակ բիւզանդեանին մէջ բոլոր գրեւոր բաներնիս է աս ըսած հետաքրքրու- թե՛ օրինաւոր ու կանոնաւոր ճարակներ, որ այլ հաճոյ, ու ամմէն իմաստնոց դիմա- ջը ընդունելի է • զերէմ պիտի գնե՛ք ան բաները՝ որ հիմայ ինչպայաբար կըլլայ աշ- խարքիս վերայ, ու մանաւանդ եւրոպայի ու ասիայի մէջ երեւելի բաներ, ինչպէս պա- տերայութ, վաճառականութիւն, երեւելի իմաստնոց բրած գրածք • խեղացի ու նոր նոր գիւ- տեր, իմաստուն խօսքեր ու մտածանքներ : Իսկ ամբերիպի ու ամբերիկէի մէջ քիչ կըլլայ աս օրոյս արժանի լրտելու • խեղք սորվելու բաներ : Կամանալէս հմտաստուն գիւ- թը, լաղթանիային, ու այլ հիւսիսային աշխարհները քիչ բաներ կըլլան նոր • զերէմ անոնք ազգեր՝ որ սակէ հարուր արի, հաղար տարի առաջ ինչ որ մէկը կընէին՝ հիմայ ալ ան կընեն • նոր բանմալ ըլլայ որ ընեն դարէ ի դար՝ մէկ շատ շնորհքով ու դարմանա- լու բանմը չէ մեր դիմաց, որ ամմէն օր՝ ալ աւելի մեծերը կրտանենք • ուստի անոնց վերայ ինչ տեղեկութիւններ ու պատմութիւններ կայ նէ արժանի լրտելու, աշխարհագ- րութե մէջ տեղն ի տեղը գրված է : Ամա աս եւրոպայի որ աշխարքիս չորս բաժնին մէջ էն պզտիկ մասն է, ամա իր բարեխառն կիմային համար, իր փառաւոր տէրու- թիւներուն, իր կառավարութե, իր իմաստութե, իր ուսման, իր կրօնին, իր բազմա- մարդութե, իր վաճառականութե, ու իր պատմութե համար՝ էն առաջիննէ ու էն նախարարութիւն ամմէն աշխարհաց մէջ • ուստի իրաւ որ ամթ բանմընէ որ այսպիսի նախապատիւ աշխարհին մէջ մէկը ծնած ըլլայ ու հոն կրկնայ, ու հոն եղած չեղածը չեղիտայ : Ուրիշ ընտար բա՛ն բաներուն համար՝ աս եւրոպայի մէջ եղած բանե- րը պէտքեր որ էն առաջ գնենք : Ու հոս մէկ բանմը կտայգե՛ք ու կըծանուցանենք հրա- ձանցներուն, որ ընտար աշխարհ ամմէն գիտէ, խաղարը շատ հեղձ սուտ չիլլար, ամա սխալ կըլլայ • մեր գրած խաղարներուն մէջնալ՝ պազի պազի հեղ պիտի հանդուլի աս բանը • որ ինչպէս մենք առանց ակնածելու, գրած սխալնիս հետեւալ թղթերու մէջ պիտի սրբագրենք, այսպէս ալ հրամաններդ առանց դժկարելու մը կարգար, ու մոզի անեղաւիր ըլլար : Աւ աս ետեկ ետե ամմէն 15 օրն չեղմը որ ըստ ձեր ազնուական Պարտնագդ յօժարութե տպենք, կտոր կտոր զրօսանաց տանները կարգաւոր, աղէկ ճարայ մը կըլլայ ժամանակը առանց ձանձրանալու, ու առանց մեղաց անցընելու • ու աս կարգացած թղթերը՝ ետեկ ետե քովէքով որ գրվի, տարեգլխին կըտանկի որ մէկ աղէկ գիւրդե՛ք եղեր է, որ ան տարվան երեւելի պատմութիւններով, ու այլ խեղացի խօսքերով խօսութաներով լցված, տանք իմաստութե անուկմը եղեր է, որուն մէջ՝ եր- բոր ըլլայ՝ մարդ կրնայ գառնալ նայիլ խառնել, մուցածը միաբը բերել :

Հատ մենծ յոյս ունինք՝ որ շատերուն շատ պիտի օգտէ աս թղթերս, ու մաքնին պիտի բայցի քիչ տանին մէջ, թէ որ որ կարգան ան առամին կէտէ որ կրտէ || Էս-իս մեղմ, անապրեմ անապրի • || որուն միաբը աս է՝ Թէ կարգան, ու աղէկ կարգան կար- դացածդ • ու մի հոգար թէ հեմմէն լըմնցընեմ, վեր ի վերջի հասկըցածդ հասկընալ տեւելով՝ կամ թէ մէկ բանմը որ չհասկըցար, չըլլայ որ ինքիքմէդ դուռ քեզի բանն ընտար անխառնք կընեն, թէ շատ դարմանարի ու խեղացի բան է, զերէմ ես չեմ հաս- կընար կոր, ու այնպէս թողուր • այլ ամմէն բան՝ որ ինքիքմէդ հասկընալ չեկըցար, մի կանդաղիր, մի ամաչիր, փնտռէ՛ դովր գիտցող, ու անկէ սորվէ՝ Թէ որ կարելի էնէ սորվել : Զերէմ շատ բան շուտմը մարդ կարգաւոր՝ կրտպէ որ հասկըցու, ամա երբոր միաբ գնելով կամաց կամաց որ կարգայ, շատ բան գիմացը կըլլէ՝ որ կարօտի այնոց խոր հրդախանութե, ու աս համեմատաբար՝ որչափոր մէկը քիչ իմաստուն է : Աւ շատ հեղ բուն իսկ գիտցածին հասկըցածին վերայ, իմաստնոյ մը գիմաց խօք բանայ, ան իմաստունը այնպէս բաներ տահա կրկնի ան բանին վերայ, ու բանին տակէն՝ բան կըհանէ, որ իր մտքէն հիւ չէր անցեր : Աւ աս կարգաւոր կանոնը՝ չէ թէ միայն աս թղթերու մէջ բա- նէ.

նեցընելու է, այլ և ամեն կարգալու գրոց մէջ, թէ հոգևոր ըլլայ թէ բանասիրա-
կան: Ու մէկը չնկրնար ըսել թէ ինչո՞ւ գրողը այնպէս չեղբեր՝ որ դիւրին ամենքը
առանց աշխատանայ հասկընան: Զէրէմ աս գիրք գրելը, կընմանի հագտակմը, էն թա-
րիմը կամ պինդի մը. մի թէ ամենքը կընան՝ հագնիլ անի, չէ. զէրէմ թէ որ ձևած
է՝ մէկ չափահաս մարդու մը վրայ ալէկ ձևով ու շնորհքով ամեն աս պոյունները
միայն կընան հագնիլ որ իրենց լայլէ. ու թէ որ պղտիկ տղամը հագնի, կամ կարծ
մարդունէ, գետինը կը քսի, լայն կուգայ. թէ որ երկայն մենծ մարդ մը հագնի, ա-
նոր ալ կարծ կուգայ նեղ կըլլայ: Այսպէս ալ հասկըցիր աս գրված գրքերը, որ
չնկրնար ամեն մարդու հաւասար հասկանալի ըլլալ, վասն զի ամեն մարդ հաւասար
գիտութե, ու հաւասար մտաց բացութե տէր չեն. ուստի գրողները միշտ կը գիտեն
որ կամ տգիտաց կամ գիտնոց, կամ հասարակ մարդկան համար գրեն, ու սր աստի-
շանի մարդկան համար կը գրեննէ՝ անոնց շատ պատշաճ կուգայ, անոնք ալէկ կօդտին.
մէկալներուն քիչ մը կարծ, քիչ մը երկայն կուգայ, որ խեղճով պէտք է որ ամեն կար-
գացողը իրեն յարմարցընէ ու չահի, առանց բամբասելու զգոյցը:

Եսկէ՞ր ի՞նչպէս կըլուսանա՞նք որ ամենքը ասկէ ետե՞ւ աս թուղթը աս Դիտակ բիւզան-
գետներ փնտռեն, ամենքը աս վրանին տանին բերեն ինչպէս մէկ կարծաստեմը իր սէք-
նոցը իր գիտալը՝ ուստով իրենց ընկերութե իրենց խորթան անուշքընէն, ու առով
համբ առնելով գիտութե, կարգալու ու ուսման ետեւ ընդին ամեն մէկը որչափ որ կը
նան, ու իրենց զաւկները կարգալու ու ուսման տան. աջ պարապ ատեն անցընէնէրը
խափանիլ. զէրէմ ինչպէս որ կըսէ սենեայ՝ || պարապ ատեն անցընէր առանց բան մը
կարգալու՝ մահմընէ, ու ողջ սոջ մարդու գերեզման ||. ու մէկ ուրիշ փիլիսոփայմընալ
կըսէ՝ || Էնչո՞ւր օրոտընութե, մեր մարմնոյն մէկ երջանկութեմընէ, այսպէս ալ կար-
գալու գիտութե մեր հոգւոյն ||:

Ու որպէս զի այսչափ մեծագոյն բարեքը հասարակաց հիշ մէկ կերպովմը չըլլայոր
խափանիլ, ու ինչպէս որ ալ Հրամանքիդ կուգէիք, աշխարհաբառ կարելի կոկած
ոճովմը կըլարագրենք աս Դիտակ բիւզանգետներ. ու թէպէտ հիմայ իմ չիտակսիր
աղբերնուս մէջ գրաբառ լեզուն հասկըցողներ, ընտոր որ կըպակսէր՝ ասկէ տաւը
քսան տարի առաջ, ու ետեւ ետեւ կըլաւանսկոր. ամա որովհետեւ մենծ մարդ մանա-
ւանդ նաև կնքտիք պիլէ, որոնք կարգալ գիտեն, գրաբառ գէտար կը հասկընան. ասոնց
ամենեւուն խաթըր խօշ ընելու համար ու իրենց ուրախացընելու համար՝ այսպէս ալ
խարհաբառ՝ պարզ դիւրին ոճովմը գրենք, որ ամենքը օգտին չահին, ու ամեն մէկը
իրեն վիճակին կեօրէ, իրեն գիտութե կեօրէ տեղեակ ըլլան աշխարհիս մէջ եղած
բաներուն վրայ:

Ուստի հիմայ մի տղնուական Պարոններ, յորդորվելով մենք առաջի ձեր խելացի
ու օգտակար խնդրվածքէն, ու ուսումնասիրութեան բաղձանքէն, վրանիս կառնէնք
ծիրով ատ բեռը՝ որ իրաւցընէ շատ ծանր է, (որ գիտցողը գիտէ) . ու յուսալով որ
պիտի լիթեթեանայ առաջ երթալով, այսինքն երբոր տեսնենք չահը օգուտը մեր կարծա-
ծեն ու մամուսածէն վեր. ու յառաջագիմութե աս կարգացողներուն, ալ աւելի մենծ
մենծ՝ ու աշխարհաշէն բաներու. ու մաղթելով ձեր ամեն միաբան Պարոնացդ բա-
րեսրաութե ու բարեկամութե մեր վրայ, մնամք միշտ պատրաստական ծառայելու
յօգուտ և ի սէր ձեր Աշնուառոճմութեդ:

Ամենախոնարհ ճառայ

Զ. Գրիգոր Վէրդո խապարաճեան:

ՀԱՐԿԱՒՈՐ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ:

Ի՞նչ է կայսրը կամ խմբեկաթօսը, թաղաւորէ՞մը ի՞նչ տարբերութիւն ունի :
 պիս. Կայսր կըսվի ան թաղաւորը, որ տակը ունի շատ շատ երկիրներ, բաղքներ,
 միլիոնաւոր Ժողովուրդ, ու թաղաւորներաւ. ու թաղաւորներաւ կըլինէ, կըլինէ կը-
 վերջնէ. որոնց օրէնք կըլինէ, հրաման կուտայ, պատերազմական ուժը մենծ է, կէ-
 վերները շատ է, ու իրեն հաւասար տէրքանիմը միայն կըլտվին աշխարհաւ վրայ :
 Կրօ. Հիմայ քանի՞ կայսր կայ եւրոպայու մէջ :
 պիս. Իրեք, Ֆրանսալ, Նիւմէ, մասկալ :
 Կրօ. Քանի՞ թաղաւորը կան հիմայ եւրոպայու մէջ :
 պիս. Տասնըմէկ մենծ ու տղտիկ, որոնց ամմենուն անունը, տարիքը, զաւկները
 համառօտմը հոս տեղը գնենք :
 Կրօ. Քանի՞ կուստուգայտութիւն կան :
 պիս. Եօթը :

ԿԱՅՍԵՐՔ:

Կարօէն մենծ ան խմբեկաթօս. ծնած է 1769ին. օգոստոսի. 15ին. Կայսր է
 զաւ. 1804ին. դեկտ. 2ին. Երկրորդ անգամ կարգովեցաւ. 1810ին. մարտի 11ին. Մա-
 ռիա Լուիսիա, Ֆրանսիական Նիւմէի կայսեր աղջկանը հետ : Ունեցաւ զաւակմը. 1811ին
 մարտի 20ին. որուն անուննէ. նաբօէն. Ֆրանսիական, կարօս, յովսէփ, փրինսիփ թա-
 զաւորական, որ կըսվի արքայորդի. թաղաւոր հռոմայու :
 Նիւմէի կայսրը Ֆրանսիական ան. ծնած է 1768ին. փետրվարի 12ին. Իրեք հեղ
 կարգովեցաւ. հիմկան իր թագուհին անուննէ Մարիա Լուիսիա : որուն հետ կար
 գրովեցաւ. 1808ին. յունվարի 6ին. Երկր. որ առհա զաւակ չեղաւ : Իսկ աղջկներէն
 ունի ութը զաւակ Իրեք մանչ, հինը աղջիկ : Առ աղջկներէն անունը. որ յաջորդ է
 կայսրութենը, է Ֆերանտանուս, կարօս, Էօբօլտ, Ֆրանսիական, յովսէփ. ծնած է
 1793ին. ապրիլի 19ին :

Մասիովի կայսրը ալեքսանդր ան. փաւլովիզ. ծնած է 1777ին. դեկտ. 22ին. կար
 դովեցաւ 1793ին. հոկտ. 9ին. Էլիզաւէգրա ալեքսիովիա է թագուհին անունը :

ԹԱԳԱՎՈՐՔ:

Թագ տաճկաց է մանչ. ան. ծնած է 1785ին. նոստ. Թիք 1808ին. օգոստ. 11ին.
 Մաանիայու թաղաւոր է յովսէփ նաբօէնը որ է Ֆրանսայու կայսեր եղբայր, որ
 դրու ինքը թաղաւոր. ծնած է 1768ին. յունվարի 7ին. Երկու միայն աղջիկ զաւակ ունի :
 Կարօի թաղաւոր է ճիօսքիմո նաբօէնը, որ է Ֆրանսայու կայսեր քրոջ երե-
 կը որնոր նաբօէնը դրաւ թաղաւոր. ծնած է 1771ին. մարտի 25ին. չորս զաւակ
 ունի, երկու մանչ, երկու աղջիկ :

Ինկեգեկուայու թաղաւոր է ճիօսքիմո ան. ծնած է 1738ին. յունիսի, 4ին. Երկու
 զաւակ ունի մէկը մանչ, մէկը աղջիկ : Մանչ զաւակը. որ ծնած է 1762ին. օգոստ,
 12ին. հիմայ ալ իր. հորը ծերանալուն ու տէրութիւնը կառավարել չկիրանալուն համար,
 անուն առաւ թաղաւորի, ու անունը է ճիօսքիմո, Ֆեաէրիկոս, աւկուստոս :

Ըլէաի թաղաւոր է կարօս Ժի. ծնած է 1758ին. հոկտ. 7ին. մէկ զաւակ մը
 ունի, որ յաջորդ է թաղաւորութե :

Տանիմարայի թաղաւոր է Ֆեաէրիկոս Է. ծնած է 1768. յունվարի 28ը. Երկու
 աղջիկ զաւակ ունի :

Պանտէսուռիկի, կամ պուռչի թաղաւոր է Ֆեաէրիկոս կուլիէլմո ան. ծնած է
 1770ին. օգոստ. 3ին. օխոր զաւակ ունի, չորս մանչ, երեք աղջիկ :

Պաւիէաայի թաղաւոր է մասիփիլանոս յովսէփ. ծնած է 1756ին. մայիսի 27ին.
 թաղաւոր ըրաւ զինքը նաբօէնը 1806ին. ինք զաւակ ունի, երկու մանչ, օխոր աղջիկ :

Վաղէմեգեկի թաղաւոր է Ֆեաէրիկոս. ծնած է 1754ին. նոյեմբերի 6ին. թա-
 զաւոր ըրաւ զինքը նաբօէնը 1806ին. Իրեք զաւակ ունի, երկուք մանչ, մէկ աղջիկ :
 Մարտիկայու թաղաւոր է Ֆեաէրիկոս աւկուստոս. ծնած է 1750ին. դեկտ. 23ին.
 մէկ աղջիկ զաւակմը ունի :

Վէսթֆալիայու թաղաւոր է ճիօսքիմո նաբօէնը, որ է եղբայր Ֆրանսայու իմ
 փեաթօսին, որնոր ինքը ըրաւ թաղաւոր. ծնած է 1784ին. նոյեմբ. 15ին :

Իսթրիայու փոխարքան է Էւճէնիոս նաբօէնը. որդէգրեալ նաբօէնի. ծնած է
 1780ին. սեպտ. 3ին. չորս զաւակ ունի, մէկ մանչ, Իրեք աղջիկ :

ԿՈՒՆԵՏՈՒՔԱՅՐ:

Եթն են կանտոնաւորութիւն : Կ. Իւրգայուռի : Դ. Պաւսի Տաւմադատ :
 Դ. Կասաու. Ուոլիմէն : Ե. Ֆաանքթորդ : Զ. Պեաթ է Բէլլէս : Է. Վարսալիա :

ԴԻՏԱԿ ԲԻԲԼԵՆԴԵԱՆ

1812. Դ I. օգոստոսի.

Ըս գործքս՝ որ է Պատմութի հիմկլան ատենիս, ամմէն տասնհինկ
օրը հեղմը կըտպվի:

Փ Ր Ա Ն Ս Ա

ՄԱԲՕԼԻՕՎ Ի Մ.

Փեռաթօռ ուզելով որ ա-
րեւմտեան վաճառականու-
թիւն արեւելեան քաղաքներու
հետ աւելնայ ու գիւրանայ, ստոր համար
վճիւմը բրաւ հրամայ, որ իր երկրի աւ-
րանքները՝ չանցնի նեմցի սահմանը, ըն-
տոր առջեւ տարիները կանցնէր. հապա
ղէս՝ ի լիբիկէն սահմանը տանին անկէջ
կնէցընէն սեւանիկ՝ ուսկից ամմէն տեղ
գիւրին կըլայ ամանի ու աժան. ու նաև
բօստան՝ որ արեւմուտքէն ըստանայօլ կեր-
թայ, աւ ճամբով հրամայ որ երթայ, ինչ-
պէս որ հիմայ կերթայ կուգայ կոր ապա-
հով:

Աս տարի մայիսին մէջ, ելաւ փարէզէն
նաբօլէօն խմիկաւթօռ, ու իր թագուհին
մէկ տեղ, ու Քրանշիսկոս կայսրը ելաւ
վիենայէն, ու իր թագուհին մէկ տեղ, որ
երարու հանդպին տենըվին Տրէստա ըսած
ապստիկայու մայրաքղըր: Ու մայիսի 16ին
հասաւ մօտ տրեստա նաբօլէօն ու իր
թագուհին մենծ հանգիսով թօփերով զան-
գաններով պատերազմական չաղըներով,
ու բոլոր քաղքին ցնծութիւն: Ու հետեւ
նին կային սաբօնիայու թագաւորը ու թա-
գուհին, որ օրով առաջ իրենց գլխացը գը-
նացերէն բարով եկարի ինչուի փոփի-
պէսի, ու այլ մեծամեծ փրինսիպէներ ու
փրինսիպէսներ: Ու ան օրը ամմէն ժամ
զեկը ամ գովաբանեմ երգը երգեցին մենծ
հանգիսով, ի շնորհակալութիւն այ, որ ա-
ռողութիւն եկան հասան կայսրը ու թա-
գաւորը:

Երկու օրէն ետև՝ հասաւ հոն Քրանշիս-
կոս կայսրը ու թագուհին. ու հոն ուր որ
երկու կայսրը ու երկու թագուհիք ու

փրինսիպէք առապաներէն վար իջան ու իրա-
րու տենըվեցան, մենծ խնդութիւն ու ցըն-
ծութիւն եղաւ, ու բոլոր քաղաքը թնտայ:
Սահաթը ճին հացի նստան մէկ տեղ նա-
բօլէօն ու իր թագուհին. նեմցի կայսրը
ու իր թագուհին, վերջփալային թագու-
հին, մենծ տուգան վաւարչապետին, ու
բոլոր արքայական առնոր սաբօնիային.
ու բոլոր մեծամեծք ասոնց կըծառայէին
հացին ատենը: Հացէն ետև ելան տենե-
լու քացին լուսաւորութիւն (տօնաման)
որ բոլոր քաղաքը բրեր էին, զանազան ար-
ուեստալէն կամարներով ու բրգուրներ-
ով, ու այլ անպատմելի զարդարանքնե-
րով: Ու ետքը դացին թագաւորու օր
վեց հազար մարդ հրաւիրեալէ կային, ու
հոն խաղցին, խալէն ու Մօլաքքին վար-
պետներուն շինած խաղը: Ու որովհետև
երկու կայսրը ու թագուհիք, ու շատ
իշխանաւորնք ու իշխանուհիք երկու տե-
րութիւնէս շատ էին, դրսէն ամմէն դիաց
եկող դնացիք ան քաղաքը անհուն եղան.
Թող անտեղի ջրակայ փրինսիպէները, տու-
գաները, քօնօնները, որ արգէն նաբօլէ-
օն կանդերէր. ու նաև արուշին թագաւո-
րը ու իր ժառանգ արքայսրդին, որ հա-
սան հոն ամսուն շօին:

Քրանապու թագուհին ու նեմցի թա-
գուհին՝ շատ հեղ կեղևին երեւել տեսնե-
լու տեղընք որ կար քաղաքին մէջ կեր-
թային. բայց նաբօլէօն քիչ հեղ դուրս
եկաւ, որովհետև նեմցի կայսր, ու այլ
թագաւորաց ու մեծամեծաց հետ բան ու-
նէր:

18ին Նաբօլէօն խմիկաւթօռ հացմը
բրաւ, որ շատ արմնաւոր մայրելու բան
մընէր: Մեղանը կամ սուփրան էր կէս կը-
լոր, ու 16 հոգի նստէրէն հոն աւ կար-
գով: Նաբօլէօն ձախ դին նստէր էր նեմ-
ցի թագուհին, անոր քովը Քրանապու
թագուհին, ու անորքով իր սիրական
հայրը Քրանշիսկոս կայսրը. ու աջ գին
նստէ:

նստեղէին՝ սաքսոնիայու թագուհին, ու անոր քովը՝ կռան տուգան վարդապետուհին, ու անոր քովա՝ փրինչիփէսայ աւելուս դան, որ սաքսոնիայու թագաւորին անշնկնէ. անկէ ետեւ փրինչիփէ անգոնիոն, ու ետեւ փրինչիփէսա ամալիայն, ու մարիամ աննան: Փրանչիսկոս կայսր ձախ դին նստեր էր վէստֆալիային թագուհին, ու անոր քով սաքսոնիայու թագաւորը. ետեւ փրինչիփէսա գէրեզան, ետեւ փրինչիփէ մասսիմիլիանոսը, ետեւ փրինչիփէսա մարիան, ու փրինչիփէսա էլիզապէզան. ու ասոնց կըմտապէս անմիջապէս մեծամեծ ու փիլիսոփէրը ու պարաօնասարները սաքսոնիայու թագաւորութեւ, սահաթմը ու չէյրէկփրէքէ սա հայր՝ ինչպէս որ հինգի վան աղէկ սովորութիւն է:

Ու հոն կենալէն ետեւ կայսրը կայսր ուհիլը ու թագաւորը ինչպան մայիսին 29ը, բաժնորդեցան մէկմէկէ մենծ ուրախութիւն: Կարօլէօնը ելաւ տրեւտայէն, ու դնաց դէպ՝ ի պուռէն կամ պուռնտէպուռէին հողը, ու անկէ լէհաստան՝ մոսկովին գէմ սթա տերիաճը ընելու: Իսկ Փրանսայու թագուհին իր հայրը Փրանչիսկոս կայսրը պատվելու համար, ինչպան Բաակա քաղաքը հետք եկաւ, ու հոն ուշացաւ 15 օրմը, որ իր թագաւորադուն քրտանքը աղբրտիքը ու ամմէն աղբաւանները, ետան վիէնանէ կամ պէշէն, ու գացին: Բաակա որ ինքը տեսնէ: Ետքը քաղքէ քաղք մեծ հանդիսով պարտէլէն ետեւ թագուհիս, հասաւ փարէշյուլիսին 18ին:

ՄՈՍԿՈՎԱՍԱՆ

Փարիզու օրագրութե մէջ մոսկովին պատերազմական ուժը այսպէս կըստորագրէ, թէ թագաւորական պահապան ըսլամ զօրքը՝ 10,166 հոգի են. ասոնցմէ 1084ը ձիաւոր, ու 9180ը ոտանաւոր: Թագաւորական ինքնակամ ըսլամ զօրքը 2472 հոգի են. թօփաճի զօրքը է 37,200. ոտանաւոր զօրքը է 95 ռէճիմէնդ, որ կընէ 187,486 հոգի. բերդապահ գունդը, է 2543 հոգի. կաանագիւղ զօրքը չորս գունդ են, որ կընէ 10,004 հոգի. զրահաւոր ձիաւորները, կաանագիւղ ձիաւորները, տաւաճիւղ, ու ուսարները շատ կործ են, ու կըհասնին 44,546. ու աս բոլոր զօրութիւն մէկ տեղ կըհասնին, 294,579 հոգի, ու ասոնց մէն գուրս են խաղախները, զարմուխները, ու այլ անկանոն խուճերը:

Կարօլէօն կայսր աս տարի մայիսին մէջ աստի թագաւորներ մեծամեծներ մէկ տեղ կանչելուն վախճանը ուրիշ բան չէր, բայց թէ անոնց հետ իր դաշնագրութեւնը հաստատեալ ու խաղաղութիւն ամրացնէ, որ մոսկովին գէմ պատերազմ էլէ: Ու պատճառաս պատերազմը բանալուն՝ Փրանսը զին կողմանէ աս է, թէ մոսկովը չիպահեց իր դաշնը, որ 1808ին ըրին դիւսիդ քաղքին մէջ. ու շատ ետեւ եղաւ նաքօլէօն իմփէսաթօնը, որ խաղաղութեամբ վճարէ աս բանը, բայց ճար չեղաւ, որովհետեւ ինչ կիւղը կըգրգէր զմահովը, որ իր հետք մէկ ըլլայ Փրանսիին գէմ:

Յունիսի 23ին Կարօլէօնին բանալը անցաւ ինմէն գետը, ու 25ին բոլոր բանակը գրեթէ գետին աջակողմն էր. 2 սահմը վան մէջ հոն բոլիս ըսած գետին վայտը, երեք կամուրջ յինչիին, իմփէսաթօնին վրէ կենալովը. ու ան օրերը հիւ վար չիլաւ ձիէն իմփէսաթօնը. ու մոսկովին բանակը շատ հեռու չէր անտեղերէն, ու չէր կարծեր, որ ֆրանսիները ան տեղը գան ըռնէն 300 հազար զօրքով: Ու հոն Կարօլէօնը՝ այսպէս թուղթմը հանեց իրեն զօրքը յորդորելով. Ո՞ր զինուորք. ահա առաջին կայսր՝ պատերազմ երկրորդ լէհաստանու. առաջինն վախճան էաւ ի ֆոնէալանտ, եւ ի գիւլիդ. ի գիւլիդ երգոճաւ ուռուն հալտուութի մշտնջենաւոր ընդ ֆրանսայու, պատերազմ ընդ ինչիւրէնապոն: Այսօր խղէ զկապ իւրոց երգմանցն: Ո՞չ կարէ անբասիր առնել զանձն՝ յաղագս տարօրէն իւրոց գնացից, մինչեւ շարժել զարծիւն Փրանսայու անցանէլ զիւնէս, ի տալ հանդիստ իւրոց դաշնակցաց: Եւ տուկաւին յայս սիւղեալ եւ ինոյն միտս յամառեալ կայ, որով խնդրէ ողջունել զեւրն վիճակ: Արդ՝ մեղ անկ իցէ կեղծաւորէլ, վատութիւն զանձամբ արկանել: Մէք ո՞չ այն, որք յաւսդէս զինն զինուորք լցեմք: Այս կամ յամթ կամ ի պատերազմ զմեղ կոչէ: Չիք տեղի վարսնման տու ընարեւին: Հասալ յառաջ, անցցուք զգետս, վարեւցուք զպատերազմ յերկրին թշնամեաց մէկը: Այս երկրորդ պատերազմ լէհաստանու, ոչինչ նոճալ քան զառաջինն կըրթեցին ի փառս զինուց Փրանսայու. եւ խաղաղութիւն՝ որ յարօրդէլոյն է զինի, հանդերձեալ է ընդ-իւր բերել զվերջին ապաւ հովութի երկրիս, եւ զնել ցանդ եւ սահման յոխորապահաց ձեռնարկութեցն ուռսաց, որ ի հոգից ամաց հետեւ խոչնդոտն լինին բարւոյն եւրոպոյց: ||